Aistear Ama

Stair don Chéad Bhliain

Edel Ní Loingsigh

An Chomhairle um Oideachas
Gaeltachta & Gaelscolaíochta

© COGG 2023
Arna fhoilsiú ag COGG
An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta,
23 Plás Windsor,
Baile Átha Cliath 2.

Údar: © Edel Ní Loingsigh 2023
Eagarthóir: Deirdre Ní Chaomhánaigh
Dearthóir: Daire Ó Beaglaoich, Graftrónaic

Gach ceart ar cosaint. Ní ceadmhach aon chuid den fhoilseachán seo a atáirgeadh, a storáil i gcóras aisghabhála ná a tharchur ar aon mhodh nó slí, bíodh sin leictreonach, meicniúil, bunaithe ar fhótachóipeáil, ar thaifeadadh nó eile gan cead a fháil roimh ré ón bhfoilsitheoir nó ceadúnas a cheadaíonn cóipeáil shrianta in Éirinn arna eisiúint ag Gníomhaireacht um Cheadúnú Cóipchirt na hÉireann, 63 Sráid Pádraig, Dún Laoghaire, Co. Bhaile Átha Cliath.

I gcás naisc chuig suíomhanna idirlín seachtracha, ní cóir glacadh leis go bhfaomhann COGG an t-ábhar atá iontu.

Buíochas
Ba mhaith le COGG buíochas a ghabháil leis na dreamanna seo a leanas a thug cead dúinn íomhánna agus ailt a úsáid san acmhainn staire seo:

TG4 (lch 12); The David M. Rubenstein National Institute for Holocaust Documentation, United States Holocaust Memorial Museum, www.ushmm.org (lch 14); www.tuairisc.ie (lch 15); Beatha le Bua © CCEA 2022: le caoinchead Northern Ireland Council for the Curriculum, Examinations and Assessment, (lch 16); an Dr Ruth Carden (lch 33), le caoinchead ó Acadamh Ríoga na hÉireann (36); Foireann dúchas.ie (36, 147), © Photographic Archive, National Monuments Service, Rialtas na hÉireann (lch 39); le caoinchead ó Acadamh Ríoga na hÉireann (lch 42); © ArdMhúsaem na hÉireann (lch 44, 54); Cumann Lúthchleas Gael (lch 44); An Gúm (lch 47); Marco Learning (lch 140); Pew Research Centre (lch 146, 159); Nobel Foundation (lch 155); Digital Repository of Ireland: Kevin Long; Royal Irish Academy IT Department: Wayne Aherne, Derek Cosgrave; Asarlaí (lch 170); http://sharemap.org/public/Flight_of_Earls_(1607) (lch 172); https://www.wesleyjohnston.com/users/ireland/maps/towns/derry_religion.gif (lch 176); https://www.wesleyjohnston.com/users/ireland/ (lch 179); https://www.flickr.com/photos/sinnfeinireland/26370225138/ (lch 180); Jtcorscadden https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0 (lch 181); Ross https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/deed.en (lch 181) https://en.wikipedia.org/wiki/GNU_Free_Documentation_License
AdobeStock (Lch 1-7, 9, 18, 26, 27, 28,41, 66)
iClipart (Lch 10, 27, 31, 41,67, 68, 134)

Creidtear go bhfuil an t-eolas san fhoilseachán seo cruinn ag uair a fhoilsithe. É sin ráite, ní féidir leis an bhfoilsitheoir agus/ná na húinéirí cóipchirt freagracht a ghlacadh as botúin nó easnamh, athruithe sna sonraí a tugadh nó as aon chostas nó caillteanas a chúisítear dá bharr.

Cé go ndearnadh gach aon iarracht cóipcheart a aimsiú agus a aithint, gabhann na foilsitheoirí leithscéal as aon sárú de thaisme ar chóipcheart nárbh fhéidir a aimsiú. Bheidís sásta teacht ar shocrú cuí leis an úinéir ceart i ngach cás dá shórt.

Clár

Eolas do mhúinteoirí v

1 Obair an Staraí 1
Foinsí príomha 2
Foinsí tánaisteacha 3
Fadhbanna le foinsí 5
Cartlanna agus Iarsmalanna 10
Bileoga oibre 12

2 Obair an tSeandálaí 25
An tSeandálaíocht agus an Seandálaí 26
Tuiscint ar an tochailt seandálaíochta 27
Modhanna eolaíocha dátaithe 28
Amlínte 31

3 An Luathré Chríostaí 34
Naomh Pádraig 35
Mainistreacha 38
Logainmneacha 40
Tionchar na Luathré Críostaí 41
Tionchar na Manach 46
Súil siar 47

4 Na Lochlannaigh 50
Leathadh na Lochlannach 52
Sochaí na Lochlannach 53
Lochlannaigh thábhachtacha 61
Éachtaí na Lochlannach 63
Foinsí eolais faoi na Lochlannaigh 66
Ceisteanna 69

5 Beatha agus Bás sna Meánaoiseanna 73
Cad iad na Meánaoiseanna 73
Na Caisleáin 74
Beatha na Saighdiúirí 78
An Mainéar 81
Beatha na bPobal Reiligiúnach 83
Ailtireacht 85
Bailte 86
Sláinte agus Leigheas 90
An Ghaeilge 93
Bileoga oibre 94

6 An Athbheochan 99
Cúiseanna leis an Athbheochan 99
Athruithe san ealaín 101
Leonardo da Vinci 103
Michelangelo 107
An Clóphreas 111
Litríocht na hAthbheochana 112
An eolaíocht 116
Bileoga oibre 120

7 Ré na Taiscéalaíochta, an Choncais agus an Choilínithe 125
Ré na taiscéalaíochta 126
An Concas 132
An Coilíniú 135
Bileoga oibre 143

8 An Reifirméisean 150
Cúiseanna leis an Reifirméisean 151
Martin Luther 153
Reiligiúin sa Reifirméisean 156
An Frith-Reifirméisean 157
Torthaí an Reifirméisin 158
Bileog oibre 163

9 Patrúin Lonnaíochta 166
Éire roimh an bpatrún nua lonnaíochta 167
Athrú ó choncas míleata go plandáil 169
Tionchar na chéad phlandálacha 170
Plandáil Uladh 172
Forbairt Bailte 175
Torthaí Phlandáil Uladh 177
Torthaí fadtéarm 179
Bileoga oibre 182

Buíochas

Ba mhian liom buíochas ó chroí a ghabháil leis na daoine seo a leanas: Pádraig Ó Conchubhair, Aisling Walsh, Máire Mac Conghail, Aaron Ó Dálaigh, Caoimhín Ó Beaglaoí agus an Dr Sarah Baccianti. Ba mhaith liom buíochas a ghabháil le coistí Chumann Múinteoirí Staire Chorcaí as an misniú leanúnach i gcaitheamh na mblianta! Buíochas le mo chomhghleacaithe sa tSraith Shóisearach do mhúinteoirí as na comhráití suimiúla ar fad! Ba mhian liom buíochas a ghabháil le Dermot Lucey agus Seán Ó Finn as a gcomhairle stuama agus a sampla iontach. Is deacair a shamhlú go mbeadh m'fhís curtha i gcrích gan tacaíocht ó Phádraig Ó Beaglaoich in COGG agus ó Dheirdre Ní Chaomhánaigh. Ba mhaith liom mo bhuíochas a ghabháil le COGG (An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta) as an maoiniú a chur ar fáil dom do 'Aistear Ama'. Míle buíochas le Daire Ó Beaglaoich, Graftrónaic a bhfuil bua na healaíne go smior inti. Míle buíochas ó chroí le hAoife Tarrant, Colin O'Brien, le m'uncail Séamus Ó Loingsigh agus mo chlann uilig as gach ní atá déanta acu dom agus don acmhainn seo.

Do mo chuid iardhaltaí agus mo dhaltaí i nGaelcholáiste Charraig Uí Leighin – ní bheadh an acmhainn seo ann murach sibhse! Tá súil agam go mbainfidh sibh idir thairbhe agus taitneamh as an aistear seo!

Edel Ní Loingsigh

Eolas do Mhúinteoirí

Leagan Amach

Tabharfar faoi deara go bhfuil príomhthoradh foghlama luaite ag tús gach caibidle, mar aon le torthaí foghlama ábhartha eile, ar mhaithe le cabhrú leis an múinteoir agus é i mbun pleanála. Sa tslí seo, cinntítear go ndírítear aird ar thrí shnáithe na sonraíochta: (i) Nádúr na Staire (ii) Stair na hÉireann agus (iii) Stair na hEorpa agus an Domhan Mór.

Tá gníomhaíochtaí éagsúla i ngach caibidil, idir chleachtaí foclóra, bhileoga oibre (ag tús nó ag deireadh caibidle), cheisteanna, shúil siar (ag deireadh caibidle), agus eispéiris foghlama. Anuas air sin, úsáideadh dearadh uilíoch don fhoghlaim i ndearadh na hacmhainne seo. Roghnaíodh cúlra bánbhuí agus clófhoireann oiriúnach chun freastal ar scoláirí a bhfuil riachtanais bhreise oideachais orthu. Fágadh an aimsir ghnáthchaite amach, den chuid is mó, ar mhaithe le tuiscint na scoláirí óga seo.

An tSonraíocht Staire agus Rogha

Tugann an tsonraíocht staire solúbthacht do mhúinteoirí agus scoláirí araon, roghanna éagsúla a dhéanamh, m. sh. is féidir le scoláirí staidéar a dhéanamh ar shibhialtacht ar bith (TF 3.1). Beartaíodh ábhar a chur ar fáil ar shibhialtacht na Lochlannach chun cur le rogha na sibhialtachtaí. De bharr go bhfuil cuid mhaith de na ceantair Ghaeltachta suite cois cósta, agus mar gur bhunaigh/fhorbair na Lochlannaigh go leor de chathracha na tíre, ceapadh go mbeadh a sibhialtacht loingseoireachta ábhartha do phobail na scoileanna Gaeltachta agus do phobal na nGaelcholáistí.

Tá ábhar ar fáil in 'Aistear Ama' ar phatrúin athraitheacha bia agus dí thar thréimhsí difriúla ama (TF 3.14). Roghnaíodh an téama seo ar dhá chúis (i) mar gheall ar easpa ábhar a bheith ar fáil i bhfoinsí éagsúla agus (ii) mar gheall ar riachtanais teanga ár scoláirí, atá ar a suaimhneas le foclóir an téama seo agus treisítear an foclóir sin in ábhair eile scoile, leithéidí eacnamaíocht bhaile.

An Fhoghlaim Chomhtháite Ábhar agus Teangacha

Scríobhadh agus dearadh an acmhainn seo go speisialta do scoláirí agus do mhúinteoirí atá ag múineadh na staire trí mheán na Gaeilge. Bunaíodh dearadh na hacmhainne seo ar an bhfoghlaim chomhtháite ábhar agus teangacha (FCÁT). Chuige sin, tá foclóir, mar aon le cleachtaí foclóra (fiosrú focal), eolas gramadaí agus réimse leathan íomhánna i ngach caibidil a chabhróidh lenár scoláirí teanga na staire a shealbhú. Ní aistriúchán é 'Aistear Ama'. Rinneadh gach iarracht an teanga is oiriúnaí do scoláirí a úsáid ó thús deireadh. Anuas air sin, tá béim ar úsáid foinsí dílse. Tugtar aitheantas do na ceantair éagsúla Gaeltachta sa rogha íomhánna, bileoga oibre agus foinsí a úsáideadh tríd síos.

Sonraíocht Ghaeilge T1

Tá stair na hÉireann agus stair na Gaeilge fite fuaite ina chéile. Ní luaitear stair na teanga go sonrach sa tSonraíocht Staire ach tapaíodh an deis beagán eolais a bhaineann le stair na teanga agus stair theangacha eile a chur san áireamh, áit ar bith a raibh sé ábhartha. Chuige sin, tá ábhar ann ar logainmneacha agus ar thionchair theangacha eile ar an nGaeilge. D'fhéadfadh an múinteoir Gaeilge an t-ábhar a úsáid mar acmhainn do Shnáithe 2: Feasacht Teanga agus Chultúrtha.

Seo iad na gnéithe agus torthaí foghlama ábhartha ón tsonraíocht Ghaeilge atá san áireamh:

(i) Ag cothú feasachta i leith chultúr na teanga – gné de chultúr na Gaeilge a roghnú agus taighde a dhéanamh uirthi agus í a chur i láthair ar shlí nuálach chruthaitheach (2.8).

(ii) Ag cothú feasachta i leith an dátheangachais – tuiscint a léiriú ar a bhfuil i gceist le bheith ilteangach (2.10); cultúir theangacha neamhfhorleathana a fhiosrú agus comparáid a dhéanamh idir teangacha (2.11).

Clár don Ghaeilge

Caibidil 1

Dírbheathaisnéisí agus cuimhní cinn 8
Bileog Oibre 1: Daonáireamh 1911 17

Caibidil 3

Bileog Oibre: sliocht béaloidis as Bailiúchán na Scol 36
Logainmneacha 40
Tionchar na Luathré Críostaí ar an nGaeilge 41

Caibidil 4

Bileog oibre ar na hAnnála 54
Teanga 64
Logainmneacha 65
Sloinnte 66

Caibidil 5

Bailte Normannacha 89
An Ghaeilge faoi na Normannaigh 93

Caibidil 7

Teanga 138
Bileog Oibre: Ré na Taiscéalaíochta, an Choncais agus an Choilínithe agus Teangacha 144
Bileog Oibre: Armáid na Spáinne – Bailiúchán na Scol 147

Caibidil 8

An Ghaeilge ag an am 162

Caibidil 9

An Ghaeilge 179